

Andrzej Poglódek

Instytucja referendum w Uzbekistanie

Roczniki Administracji i Prawa 14/1, 17-32

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

INSTYTUCJA REFERENDUM W UZBEKISTANIE

WPROWADZENIE

We współczesnych państwach demokratycznych obserwuje się stały wzrost znaczenia rozmaitych instytucji demokracji bezpośredniej¹. W rozwoju historycznym wykształciło się wiele postaci bezpośredniego sprawowania władzy przez obywateli². Do podstawowych należy zaliczyć referendum i inicjatywę ludową. Można nawet stwierdzić, że pozostałe (oprócz zgromadzenia ludowego) są pewnymi wariantami tych dwóch podstawowych instytucji. Przyjęcie możliwości bezpośredniego rozstrzygnięcia o sprawach państwowych przez obywateli jest logicznym następstwem wypływającym z przyjęcia we współczesnych państwach zasady suwerenności narodu. Trudno bowiem wyobrazić sobie jej pełną i rzeczywistą realizację, jeżeli naród byłby tylko podmiotem mogącym decydować pośrednio poprzez reprezentantów³. Nietrudno bowiem wskazać przypadki, gdy wola narodu rozmija się z wolą reprezentantów, a ci ostatni twierdzą, że wiedzą lepiej, co jest dobre dla obywateli. Sięganie po referendum umożliwia także aktywizację obywateli wokół spraw publicznych, szeroką dyskusję nad podejmowanymi decyzjami, a także dzięki bezpośredniemu podjęciu decyzji przez obywateli większą legitymizację tak przyjętych rozwiązań.

W nauce podkreśla się, że instytucja referendum musi mieć w każdym państwie wyraźną podstawę w konstytucji obowiązującej w danym państwie. Uzbecki ustawodawca określił referendum Republiki Uzbekistan ogólnonarodowym głosowaniem obywateli nad najważniejszymi sprawami życia społecznego i państwowego w celu przyjęcia ustaw Republiki Uzbekistan i innych decyzji. Decyzje, przyjęte w referendum, mają wyższą moc prawną i mogą być zmienione lub uzupełnione jedynie w drodze referendum. Referendum na równi z wyborami jest sposobem bezpośredniego wyrażenia woli ludu. Odbywa się ono na całym obszarze Uzbekistanu⁴. Ustawodawstwo o referendum składa się z Konstytucji Republiki Uzbekistan, ustawy „O referendum Republiki Uzbekistan”⁵ i innych aktów ustawodawstwa⁶. Uczestnicze-

* dr; Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

¹ O pojęciu demokracji bezpośredniej patrz szerzej: J. Kuciński, *Z zagadnień współczesnej demokracji politycznej*, Warszawa 2005, s. 179-182; Tenże, *Demokracja bezpośrednia i jej formy – zagadnienia prawno-polityczne*, „Cogitatus” 2002 nr 1, s. 16 i n.

² O różnych postaciach demokracji bezpośredniej i semibepośredniej patrz szerzej: S. Grabowska, *Formy demokracji bezpośredniej w wybranych państwach europejskich*, Rzeszów 2009; P. Uziębło, *Demokracja partycypacyjna*, Gdańsk 2009.

³ Trzeba bowiem pamiętać, że wpływ wyborów na reprezentantów jest mocno ograniczony. Owszem, mogą oni ich pociągnąć do odpowiedzialności, ale tylko *ex ante*, nie wybierając ich ponownie do Parlamentu. Nie ma – w większości państw – możliwości odwołania reprezentanta. Poza tym system partyjny znacząco utrudnia wymianę elit politycznych budzących niezadowolenie wyborców.

⁴ Zob. Art. 1 Ustawy Republiki Uzbekistan «O referendum Republiki Uzbekistan». Dalej: Ustawa o referendum Republiki Uzbekistan.

⁵ Por. art. 9 zd. 2 Konstytucji Uzbekistanu.

⁶ Por. art. 4, ibidem.

nie w referendum stanowi jeden ze sposobów bezpośredniego uczestniczenia obywateli Uzbekistanu w rządzeniu sprawami społeczeństwa i państwa⁷. Instytucja ta znalazła swoje zastosowanie już w procesie uzyskiwania przez Uzbekistan niepodległości w 1991 roku⁸. Później było ono stosowane dwukrotnie, oba z nich dotyczyły kwestii ustroju państwa⁹. Przedmiotem artykułu będzie próba przedstawienia uzbeckiego modelu instytucji referendum ogólnokrajowego. W szczególności zaś przedstawienie jego podstaw prawnych, zakresu przedmiotowego, trybu zarządzania, organizacji i przebiegu referendum oraz skutków prawnych rozstrzygnięć referendalnych.

PRZEDMIOT I ZARZĄDZENIE REFERENDUM

Odnosnie do przedmiotu referendum Konstytucja Uzbekistanu jedynie ogólnie wskazuje, iż najważniejsze sprawy dotyczące życia społecznego i państwowego są rozstrzygane przez naród w głosowaniu powszechnym (referendum)¹⁰. Uszczegółowienia zakresu przedmiotowego uzbeckiego referendum dokonano na drodze ustawowej, poprzez określenie przedmiotowego (negatywnego i zamkniętego) katalogu spraw, które nie mogą być przedmiotem głosowań referendalnych. Ustawodawca zwykły zaliczył tu: 1) zamiany integralności terytorialnej Uzbekistanu; 2) kwestie budżetu państwowego i podatków; 3) kwestie amnestii i ułaskawienia; 4) kwestie nadzwyczajnych i pilnych środków potrzebnych do zapewnienia ochrony zdrowia i bezpieczeństwa publicznego; 5) wypełnianie obowiązków, wynikających z umów międzynarodowych Republiki Uzbekistan; 6) powoływanie i odwoływanie urzędników¹¹. Większość wyłączeń jest dość typowa dla różnych państw. Pewne wątpliwości może budzić oprócz określenia tych wyłączeń jedynie na drodze ustawowej, zaliczenie do nich wypełniania obowiązków wynikających z umów międzynarodowych. Owszem, każde państwo ma obowiązek wykonywać podjęte zobowiązania międzynarodowe, dopóki nie wypowie stosownej umowy. Pytanie jednak, czy w tej sytuacji przedmiotem referendum może być wypowiedzenie określonej umowy międzynarodowej. Moim zdaniem należy uznać, że tak, o ile mieści się w ramach „najważniejszych spraw życia społecznego i państwowego”. Interesujące jest także wyłączenie dotyczące nadzwyczajnych i pilnych środków potrzebnych do zapewnienia ochrony zdrowia i bezpieczeństwa publicznego. Jak się wydaje, dotyczy ono niemożności wprowadzenia lub uchylenia w tym trybie środków podjętych w sytuacjach nadzwyczajnych (a więc np. wprowadzenia/zniesienia stanu nadzwyczajnego). Można jednak ten zakaz potraktować szerzej, jako służący ochronie demokratycznej istoty państwa przed

⁷ Por. art. 32 Konstytucji Uzbekistanu.

⁸ Pierwsze referendum – jeszcze w Uzbeckiej SRR odbyło się w marcu 1991 roku. Uczestnicy odpowiadali w nim na pytanie: „Czy zgadzasz się, żeby Uzbekistan pozostał częścią odnowionej Unii (federacji) jako suwerenna republika z równymi prawami?”. „Tak” odpowiedziało 94,9% wyborców, przy frekwencji wynoszącej 95,5%. Drugie niepodległościowe referendum odbyło się 29 grudnia tego samego roku. Wówczas za niepodległością Uzbekistanu opowiedziało się 98,3% głosujących, przy frekwencji wynoszącej 94,1%.

⁹ Pierwsze z nich odbyło się 26 marca 1995 roku; przedmiotem referendum było przedłużenie kadencji prezydenta Islama Karimowa do 2000 roku. Za opowiedziało się 99,6% uczestników, przy frekwencji wynoszącej 99,3%. Drugie z nich odbyło się 27 stycznia 2002 roku; uczestnicy udzielali w nim odpowiedzi na dwa pytania. Pierwsze z nich dotyczyło przedłużenia kadencji prezydenta z pięciu do siedmiu lat, a drugie przyjęcia dwuizbowej struktury parlamentu. Frekwencja wyniosła 92%, zaś na oba pytania za odpowiedziało 91% uczestników referendum.

¹⁰ Por. art. 9 zd. 1 Konstytucji Uzbekistanu.

¹¹ Zob. art. 2 Ustawy o referendum Republiki Uzbekistan.

wprowadzeniem w drodze referendalnej nadzwyczajnych pełnomocnictw dla organów władzy poza przewidzianymi rozwiązaniami prawnymi.

Sama inicjatywa w sprawie przeprowadzenia referendum przynależy: obywatelom Republiki Uzbekistan¹²; izbom Olij Mažlis Republiki Uzbekistan; Prezydentowi Republiki Uzbekistan. Wymienione podmioty mają równe prawo do podjęcia inicjatywy o przeprowadzenie referendum; przygotowania projektu ustawy lub projektu innej decyzji, a także sformułowania pytania wnoszonego pod referendum¹³. Referendum zarządzane jest przez Olij Mažlis

¹² Obywatele Republiki Uzbekistan realizują prawo inicjowania przeprowadzania referendum, jeśli zebrano podpisy nie mniej niż pięciu procent obywateli, licząc ogólną liczbę obywateli mających prawo uczestniczenia w referendum, pod warunkiem równomiernego i proporcjonalnego ich rozmieszczenia w każdym administracyjno-terytorialnym podmiocie (w Republice Karakałpakstan, obwodzie i mieście Taszkent). Każdy obywatel lub grupa obywateli Republiki Uzbekistan, mających prawo do uczestniczenia w referendum, może tworzyć grupę inicjatywną w liczbie nie mniejszej niż sto osób dla zebrania podpisów poparcia inicjatywy w sprawie przeprowadzenia referendum. Pełnomocnik grupy inicjatywnej obywateli zwraca się z wnioskiem do Centralnej Komisji Wyborczej Republiki Uzbekistan z prośbą o rejestrację grupy. Do wniosku dołącza się: spis członków grupy inicjatywnej obywateli ze wskazaniem nazwiska, imienia, otczestwa, daty urodzenia, adresu miejsca zamieszkania, serii i numeru paszportu; decyzję zebrania grupy inicjatywnej obywateli o wyborze pełnomocnego przedstawiciela i pełnomocnictwo, wydane dla niego w przewidzianym ustawą trybie; protokół zebrania grupy inicjatywnej obywateli, na którym była przyjęta decyzja o wysunięciu inicjatywy przeprowadzenia referendum; sformułowanie pytania (pytań), proponowaną grupę inicjatywną obywateli dla wniesienia na referendum. Centralna Komisja Wyborcza Republiki Uzbekistan sprawdza zgodność przedstawionych jej dokumentów z wymogami niniejszej ustawy, w ciągu pięciu dni od dnia ich otrzymania podejmuje decyzję o rejestracji grupy inicjatywnej obywateli lub o odmowie jej rejestracji.

Po przyjęciu decyzji o rejestracji grupy inicjatywnej obywateli jej pełnomocnemu przedstawicielowi wydaje się odpowiednie zaświadczenie rejestracyjne. W sytuacji odmowy rejestracji grupy inicjatywnej obywateli Centralna Komisja Wyborcza Republiki Uzbekistan udziela umotywowanej odpowiedzi.

Grupa inicjatywna obywateli ma prawo zbierać podpisy poparcia inicjatywy przeprowadzenia referendum tylko po otrzymaniu przez jej pełnomocnika zaświadczenia rejestracyjnego. Przy tym wcześniej zebranych podpisów obywateli nie uwzględnia się. Zaświadczenie rejestracyjne, wydane grupie inicjatywnej obywateli, jest ważne przez trzy miesiące. Wydatki na zebranie podpisów ponosi grupa inicjatywna obywateli. Formę listu z podpisami ustanawia Centralna Komisja Wyborcza Republiki Uzbekistan. Lista z podpisami musi zawierać sformułowanie sprawy wnoszonej na referendum.

Obywatele podają w liście podpisów swoje nazwisko, imię, otczestwo, datę urodzenia, adres miejsca zamieszkania, serię i numer paszportu, a także datę złożenia podpisu. W sytuacji wniesienia pod referendum projektu ustawy osoba, prowadząca zbieranie podpisów, musi przedstawić na żądanie obywatela tekst projektu ustawy.

Lista podpisów poświadczą osoba zbierająca podpisy, ze wskazaniem swojego nazwiska, imienia, otczestwa, adresu miejsca zamieszkania, serii i numeru paszportu, a także pełnomocny przedstawiciel grupy inicjatywnej obywateli ze wskazaniem tychże danych.

Zbieranie podpisów obywateli przeprowadza się w miejscu pracy, służby, nauki, zamieszkania, a także w innych miejscach, gdzie agitacja i zbieranie podpisów nie są zakazane aktami ustawodawczymi. Przy tym nie dopuszcza się żadnej formy przymusu i przekupstwa obywateli ze strony osoby zbierającej podpisy.

Listy podpisów zebrane (zszyte) oddzielnie dla Republiki Karakałpacji, każdego obwodu i miasta Taszkent, a także protokół końcowy grupy inicjatywnej obywateli przekazywane są przez pełnomocnego przedstawiciela grupy inicjatywnej obywateli do Centralnej Komisji Wyborczej Republiki Uzbekistan. Osobie, przedstawiającej dokumenty, Centralna Komisja Wyborcza Republiki Uzbekistan wydaje potwierdzenie, w której wskazuje się datę i czas przyjęcia dokumentów.

Centralna Komisja Wyborcza Republiki Uzbekistan sprawdza zgodność otrzymanych dokumentów z ustawą i w ciągu dziesięciu dni od dnia otrzymania list z podpisami przesyła swoją opinię do Izby Ustawodawczej Olij Mažlisu Republiki Uzbekistan i informuje o tym prezydenta Republiki Uzbekistan. Jeśli w wyniku sprawdzenia ujawnione zostaną fakty fałszowania podpisów i inne naruszenia ustawy, Centralna Komisja Wyborcza Republiki Uzbekistan podejmuje decyzję o niezgodności wniosku z inicjatywą o przeprowadzenie referendum. Kopię wymienionego decyzji (postanowienia) przesyła grupie inicjatywnej obywateli (Por. art. 12 ustawy o referendum Republiki Uzbekistan).

¹³ Zob. art. 11 ustawy o Referendum Republiki Uzbekistan.

Republiki Uzbekistan lub prezydenta Uzbekistanu. W sytuacji, kiedy inicjatorem przeprowadzenia referendum jest prezydent Republiki Uzbekistan, może on zwrócić się do Olij Mażlisu lub podjąć samodzielną decyzję o przeprowadzeniu referendum. Przy zarządzaniu referendum zatwierdza się tekst pytania wnoszonego na referendum¹⁴. W przypadku trybu parlamentarnego zarządzania referendum Izba Ustawodawcza Olij Mażlisu Republiki Uzbekistan rozpatruje w ciągu dwóch tygodni materiały dotyczące przeprowadzenia referendum i opinie komitetu odpowiedzialnego i może przyjąć jedną z następujących decyzji: 1) o zarządzaniu referendum i środkach dla jego zabezpieczenia lub 2) o odrzuceniu inicjatywy o przeprowadzenie referendum lub 3) o przyjęciu ustawy lub innej decyzji, przedłożonej w inicjatywie o przeprowadzenie referendum, bez przeprowadzenia referendum. Postanowienie Izby Ustawodawczej Olij Mażlisu Republiki Uzbekistan w sprawie referendum przesyła się do Senatu Olij Mażlisu Republiki Uzbekistan, a także do inicjatora przeprowadzenia referendum w ciągu trzech dni od dnia jego przyjęcia¹⁵. Jeśli Izba Ustawodawcza Olij Mażlisu Republiki Uzbekistan przyjęła postanowienie o odrzuceniu inicjatywy przeprowadzenia referendum, wniosek o przeprowadzenie referendum z takim samym zamysłem lub treścią sformułowania może być wniesiony pod rozpatrzenie przez Izbę Ustawodawczą Olij Mażlisu Republiki Uzbekistan ponownie nie wcześniej niż po roku¹⁶. Senat Olij Mażlisu Republiki Uzbekistan, rozpatruje w ciągu dwóch tygodni materiały dotyczące inicjatywy przeprowadzenia referendum, postanowienie Izby Ustawodawczej Olij Mażlisu Republiki Uzbekistan o przeprowadzeniu referendum i wyznaczeniu daty jego przeprowadzenia, a także opinie komitetu odpowiedzialnego w tej kwestii i może przyjąć jedną z następujących decyzji: 1) o zarządzaniu referendum i środkach dla jego zabezpieczenia lub 2) o odrzuceniu inicjatywy przeprowadzenia referendum. Postanowienie Senatu Olij Mażlisu Republiki Uzbekistan w sprawie referendum przesyła się do Izby Ustawodawczej Olij Mażlisu Republiki Uzbekistan, a także inicjatorom przeprowadzenia referendum w ciągu trzech dni od dnia jego przyjęcia. W sytuacji przyjęcia przez Senat Olij Mażlisu Republiki Uzbekistan postanowienia o przeprowadzeniu referendum i wyznaczeniu daty jego przeprowadzenia, postanowienia Senatu Olij Mażlisu Republiki Uzbekistan i Izby Ustawodawczej Olij Mażlisu Republiki Uzbekistan w tej sprawie ogłasza się w prasie i innych środkach masowej informacji nie później niż trzy dni od dnia przyjęcia postanowienia Senatu Olij Mażlisu Republiki Uzbekistan w tej sprawie¹⁷. W postanowieniach izb Olij Mażlisu Republiki Uzbekistan o przeprowadzeniu referendum i wyznaczeniu daty jego przeprowadzenia określa się datę przeprowadzenia referendum, przy czym głosowanie może być wyznaczone na dowolny dzień w okresie od półtora do trzech miesięcy od dnia opublikowania postanowień izb¹⁸.

W ustawie przewidziano wyraźny zakaz przeprowadzania referendum w czasie wojny lub stanu nadzwyczajnego¹⁹ wprowadzonego na całym terytorium Uzbekistanu, a także

¹⁴ Zob. art. 13, ibidem.

¹⁵ Zob. art. 169 Regulaminu Izby Ustawodawczej Olij Mażlisu Republiki Uzbekistan w zw. z częścią pierwszą art. 27 ustawy Republiki Uzbekistan „O regulaminie Izby Ustawodawczej Olij Mażlisu Republiki Uzbekistan”.

¹⁶ Zob. art. 27 ustawy Republiki Uzbekistan „O regulaminie Izby Ustawodawczej Olij Mażlisu Republiki Uzbekistan” i art. 170 regulaminu Izby Ustawodawczej Olij Mażlisu Republiki Uzbekistan.

¹⁷ Zob. art. 26 ustawy Republiki Uzbekistan „O regulaminie Senatu Olij Mażlisu Republiki Uzbekistan” w zw. z art. 39 Regulaminu Senatu Olij Mażlisu Republiki Uzbekistan.

¹⁸ Zob. art. 14 ustawy o referendum Republiki Uzbekistan.

¹⁹ W Uzbekistanie stan nadzwyczajny może wprowadzić prezydent Uzbekistanu na całym terytorium lub na

w ciągu trzech miesięcy po zakończeniu okresu wojny lub zniesieniu stanu nadzwyczajnego. Oba te wyłącznie należy uznać za zasadne, zarówno bowiem w okresie wojny, jak też w trakcie stanu nadzwyczajnego nie istnieją warunki do prawidłowego przeprowadzenia referendum. W szczególności do prowadzenia swobodnej kampanii referendalnej, ale także dla zwykłej technicznej organizacji procesu referendalnego. Poza stanami związanymi ze szczególnym zagrożeniem państwa przewidziano także zakaz przeprowadzania w ciągu roku po oficjalnym opublikowaniu wyników poprzedniego, kolejnego referendum zawierającego pytania z taką samą treścią lub zamysłem²⁰. W tym przypadku uzbeckiemu ustawodawcy chodziło o ochronę trwałości rozstrzygnięcia referendalnego, jak też o zapobieżenie przeprowadzaniu referendów „do skutku”. Jednakże przyjmując takie cele, przyjęty okres zakazu ponownego głosowania referendalnego w tej samej sprawie wydaje się zbyt krótki.

ORGANY REFERENDALNE. OKRĘGI I OBWODY REFERENDALNE

Przygotowanie i przeprowadzenie referendum odbywa się otwarcie i jawnie²¹. Uzbecki ustawodawca powierzył organizację i przeprowadzenie referendum ogólnokrajowego Centralnej Komisji Wyborczej Republiki Uzbekistan²² oraz okręgowym²³ i obwodowym²⁴ komisjom do spraw przeprowadzenia referendum²⁵. Ustawodawca nałożył na komisje obowiązek informowania obywateli

niektórych obszarach Republiki Uzbekistan z powodu realnego zagrożenia wewnętrznego, masowych zamieszek, dużej katastrofy, klęski żywiołowej lub epidemii, dla zapewnienia bezpieczeństwa obywateli. W ciągu trzech dni taka decyzja musi być przedstawiona do zatwierdzenia izbom Olij Mażlisu Republiki Uzbekistan.

²⁰ Por. art. 3 zd. 1 i 2 ustawy o referendum Republiki Uzbekistan.

²¹ Zob. art. 5 zd. 2, *ibidem*.

²² Centralna Komisja Wyborcza Republiki Uzbekistan jest stałym organem, którego uprawnienia są określone przez ustawę „O Centralnej Komisji Wyborczej Republiki Uzbekistan”. W przypadku referendum ogólnokrajowego także przez ustawę o referendum oraz inne akty ustawodawcze (por. art. 18, *ibidem*).

²³ Okręgowa komisja referendalna tworzona jest przez Centralną Komisję Wyborczą Republiki Uzbekistan nie później niż dziesiątego dnia po opublikowaniu decyzji o zarządzeniu referendum w składzie nie mniej niż dziewięciu członków. Przewodniczący, zastępca przewodniczącego i sekretarz okręgowej komisji referendalnej są wybierani przez samą komisję spośród jej członków na posiedzeniu komisji (por. art. 19, *ibidem*).

²⁴ Obwodowa komisja wyborcza do przeprowadzenia referendum tworzona jest przez okręgową komisję nie później niż dwudziestego piątego dnia po opublikowaniu decyzji o zarządzeniu referendum w składzie od pięciu do dziewiętnastu członków. Przewodniczący, zastępca przewodniczącego i sekretarz obwodowej komisji wyborczej wybierani są spośród jej członków na posiedzeniu komisji. Jeśli komisję tworzy się w składzie do siedmiu osób, wybiera się przewodniczącego i sekretarza. W razie konieczności liczebny skład komisji obwodowej do przeprowadzenia referendum może być zwiększony lub zmniejszony. Przy przedstawicielstwach Republiki Uzbekistan w państwach obcych funkcje przewodniczącego obwodowej komisji wyborczej do przeprowadzenia referendum wykonuje ich kierownik (por. art. 21, *ibidem*). Przewodniczący, zastępca przewodniczącego, sekretarz lub inny członek komisji referendalnej może być decyzją komisji zwolniony na okres przygotowywania i przeprowadzania referendum od wykonywania obowiązków pracowniczych lub służbowych, z zachowaniem średniego wynagrodzenia za pracę wypłacanego ze środków przekazanych na organizację referendum (por. art. 24 zd. 6, *ibidem*).

²⁵ Członków okręgowych komisji referendalnych zatwierdza się po rekomendacji Żokargy Kenesa Republiki Karakałapacji, obwodowych i miejskiej Taszkentu Rad Deputowanych Ludowych. Członkowie obwodowych komisji do przeprowadzenia referendum zatwierdzani są na wniosek przedstawiony przez lokalne organy władzy państwowej i organy samorządu obywateli. Członek komisji może być uwolniony od wykonywania swoich obowiązków na swój osobisty wniosek, a także w sytuacji pozbawienia pełnomocnictw. Prawo pozbawienia członka komisji pełnomocnictw przynależy organowi tworzącemu komisje w razie naruszenia przez niego wymogów ustawy lub systematycznego ignorowania swoich obowiązków. W razie konieczności nowego członka komisji zatwierdza się w trybie ustanowionym niniejszą ustawą. Osoby wchodzące w skład grupy inicjatywnej obywateli nie mogą być członkami komisji do przeprowadzenia referendum. Jedna i ta sama osoba może być

o swojej pracy, o utworzeniu okręgów i obwodów referendalnych, o składzie komisji, miejscach ich siedzib i czasie pracy, zapoznawania obywateli ze spisami uczestników referendum, informowania o wynikach głosowania²⁶. Okręgowe i obwodowe komisje referendalne są organami czasowymi, które kończą swoją pracę po opublikowaniu wyników referendum²⁷.

Okręgowa komisja wyborcza do spraw przeprowadzenia referendum: 1) sprawuje kontrolę nad wykonywaniem niniejszej ustawy na terytorium odpowiedniego okręgu; 2) tworzy obwody referendalne, ustanawia ich numerację w okręgu, publikuje ich spisy ze wskazaniem adresu; 3) tworzy obwodowe komisje do spraw przeprowadzenia referendum i publikuje informację o ich składzie i miejscu siedziby; 4) koordynuje działalność obwodowych komisji do przeprowadzenia referendum; 5) rozdziela środki między obwodowymi komisjami do przeprowadzenia referendum, kontroluje zapewnienie obwodowym komisjom wyborczym pomieszczeń, transportu, środków łączności i rozpatruje inne sprawy materialno-technicznego zabezpieczenia referendum w okręgu; 6) współdziała z środkami masowej informacji w prowadzeniu działań, skierowanych na objaśnienie treści sprawy, wnoszonej na referendum; 7) wysłuchuje informacji przedstawicielskich organów władzy państwowej w terenie, kierowników zrzeszeń społecznych, przedsiębiorstw, instytucji i organizacji w sprawach związanych z przygotowaniem i przeprowadzeniem referendum; 8) obserwuje sporządzanie spisów głosujących obywateli i przedstawienie ich do powszechnej wiadomości; 9) zabezpiecza w karty do głosowania obwodowe komisje do spraw przeprowadzenia referendum; 10) ustanawia i przekazuje do Centralnej Komisji Wyborczej Republiki Uzbekistan wyniki głosowania w okręgu; 11) rozpatruje wnioski i skargi na decyzje i działania obwodowych komisji do przeprowadzania referendum i przyjmuje o nich decyzje; 12) wykonuje inne pełnomocnictwa w zgodzie z niniejszą ustawą i innymi aktami ustawodawczymi²⁸.

Obwodowa komisja do przeprowadzenia referendum: 1) sporządza spisy obywateli, mających prawo do uczestniczenia w referendum w obwodzie; 2) zapoznaje obywateli ze spisem głosujących obywateli, przyjmuje i rozpatruje wnioski o błędach i niedokładnościach w spisie i rozstrzyga kwestie dotyczące wniesienia do niego odpowiednich zmian; 3) wydaje obywatelom niemających możliwości w dniu referendum znaleźć się w miejscu swojego zamieszkania i uczestniczenia w głosowaniu, zaświadczenia o prawie do głosowania, formę i tryb wydania których ustanawia Centralna Komisja Wyborcza Republiki Uzbekistan; 4) powiadamia ludność o dniu i miejscu przeprowadzenia głosowania; 5) zapewnia przygotowanie pomieszczeń, kabin i urn do głosowania i innego wyposażenia; 6) organizuje głosowanie w obwodzie referendalnym; 7) przeprowadza liczenie głosów oddanych w obwodzie referendalnym; 8) rozpatruje wnioski i skargi w sprawach przygotowania i przeprowadzenia głosowania i przyjmuje o nich decyzje; 9) wykonuje inne pełnomocnictwa w zgodzie z niniejszą ustawą i innymi aktami ustawodawczymi²⁹.

Dla należytego wykonywania ustawowych zadań komisjom referendalnym organy państwowe, przedsiębiorstwa i organizacje przekazują nieodpłatnie niezbędne pomieszczenia wraz z wyposażeniem. Podejmowane przez komisję referendalną w granicach jej uprawnień decyzje³⁰ są obowiązujące dla wykonania dla komisji niższego stopnia, a także wszystkich organów

członkiem tylko jednej komisji po przeprowadzeniu referendum (art. 23 ustawy o referendum).

²⁶ Zob. art. 7 zd. 1, ibidem.

²⁷ Por. art. 27 zd. 1, ibidem.

²⁸ Zob. art. 20, ibidem.

²⁹ Zob. art. 22, ibidem.

³⁰ Komisje referendalne podejmują decyzje na posiedzeniach. Posiedzenie jest prawomocne, jeżeli wzięło w nim udział nie mniej niż dwie trzecie składu danej komisji na dzień posiedzenia. Komisje referendalne

państwowych, zrzeszeń społecznych, jednostek wojskowych, kierowników przedsiębiorstw, organizacji i instytucji. Wymienione podmioty są także obowiązane do rozpatrywania przedstawionych przez komisje referendalne pytań i udzielania na nie odpowiedzi, nie później niż w terminie trzydniowym. Na wymienione podmioty nałożono także bardziej ogólny obowiązek wspomagania komisji referendalnych w ich pracy i udzielania im niezbędnych dla wykonywania ustawowych zadań wiadomości³¹. Decyzje komisji do przeprowadzenia referendum mogą być zaskarżone przez obywateli, a także przez obserwatorów do komisji wyższego stopnia lub sądu w ciągu dziesięciu dni po przyjęciu decyzji. Decyzje Centralnej Komisji Wyborczej Republiki Uzbekistan mogą być zaskarżone do Sądu Najwyższego Republiki Uzbekistan w ciągu dziesięciu dni po przyjęciu decyzji. Skargę rozpatruje się w ciągu trzech dni po jej otrzymaniu, a jeśli do dnia referendum pozostało mniej niż sześć dni – niezwłocznie³².

Okręgi referendalne tworzone są przez Centralną Komisję Wyborczą Republiki Uzbekistan w granicach Republiki Karałpackiej, obwodów i miasta Taszkontu. Spisy okręgów referendalnych ze wskazaniem liczby obywateli mających prawo uczestniczyć w referendum, i miejsc siedziby okręgowych komisji do spraw przeprowadzenia referendum publikowane są przez Centralną Komisję Wyborczą Republiki Uzbekistan nie później niż pięć dni po opublikowaniu decyzji o zarządzeniu referendum³³. Obwody referendalne tworzy się z poszanowaniem granic rejonów, miast, rejonów w miastach w celu stworzenia maksymalnych wygod dla obywateli, mających prawo uczestniczenia w referendum. Obwody referendalne tworzą okręgowe komisje do spraw przeprowadzenia referendum na wniosek przedstawiony przez chokimów³⁴ rejonów, miast. Obwody referendalne tworzy się także w jednostkach wojskowych, sanatoriach, domach wypoczynkowych, w szpitalach i innych stacjonarnych instytucjach leczniczych, w miejscach znajdowania się obywateli, położonych w oddalonych i trudno dostępnych rejonach. Obwody te wchodzi w skład okręgu referendalnego zgodnie z miejscem ich położenia³⁵. Obwody referendalne mogą być tworzone przy przedstawicielstwach Republiki Uzbekistan w innych państwach³⁶. Obwody referendalne tworzy się nie później niż piętnaście dni po opublikowaniu decyzji o zarządzeniu referendum³⁷. Obwód referendalny obejmuje nie mniej niż dwudziestu i nie więcej niż trzy tysiące obywateli Uzbekistanu uprawnionych do udziału w referendum³⁸. W przypadku, gdyby referendum odbywało się jednocześnie z przeprowadzaniem wyborów

podejmują decyzje w głosowaniu jawnym większością głosów liczoną od ogólnego składu komisji. Członek komisji referendalnej niezgadający się z jej decyzją, ma prawo wyrazić swoją opinie, która w formie pisemnej jest dołączana do protokołu. W przypadku równego podziału głosów, głosem rozstrzygającym jest głos przewodniczącego danemu posiedzeniu komisji.

³¹ Por. art. 24 zd. 2-5 i 7-10, *ibidem*.

³² Por. art. 25, *ibidem*.

³³ Zob. art. 15, *ibidem*.

³⁴ Chokim to odpowiednik polskiego wojewody.

³⁵ W przypadku jednostek wojskowych obwody referendalne tworzy się na wniosek dowódcy jednostki lub zgrupowania wojskowego.

³⁶ W przypadku obwodów tworzonych przy przedstawicielstwach Uzbekistanu za granicą, na wniosek Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Przy czym w tym ostatnim przypadku obwody referendalne są tworzone przez Centralną Komisję Wyborczą. Kwestię przypisania do odpowiedniego okręgu obwodów referendalnych utworzonych poza obszarem Uzbekistanu, rozstrzyga Centralna Komisja Wyborcza Republiki Uzbekistan.

³⁷ W przypadku obwodów tworzonych w jednostkach wojskowych, przy przedstawicielstwach Uzbekistanu w innych państwach oraz w oddalonych i trudno dostępnych rejonach obwody referendalne w wyjątkowych sytuacjach mogą być utworzone później, nie później jednak niż na pięć dni przed przeprowadzeniem referendum.

³⁸ Zob. art. 16, *ibidem*.

prezydenta Uzbekistanu, wyborów do Izby Ustawodawczej Olij Mażlisu, Żokargy Kenesa Kara-kałpacji, przedstawicielskich organów władzy obwodów, rejonów i miast, wówczas organizacja i przeprowadzenie referendum może zostać przekazane odpowiednim komisjom wyborczym³⁹.

PRAWO UCZESTNICZENIA W REFERENDUM. KAMPANIA PRZEDREFERENDALNA

Obywatele Uzbekistanu uczestniczą w referendum na równych zasadach. Każdy z uczestniczących w referendum obywateli posiada jeden głos⁴⁰. Prawo udziału w referendum przyznane zostało obywatelom Uzbekistanu, którzy najpóźniej w dniu referendum będą mieć ukończone osiemnaście lat. Prawa udziału w referendum pozbawione są osoby uznane przez sąd za ubezwłasnowolnione, a także odbywające karę pozbawienia wolności. Każde inne ograniczenie prawa do udziału referendum zarówno bezpośrednio, jak i pośrednio ze względu na pochodzenie, status społeczny i majątkowy, przynależność rasową i narodową, płeć, wykształcenie, stosunek do religii, rodzaj i charakter zostało uznane za bezprawne. W głosowaniu referendalnym mogą także uczestniczyć obywatele Uzbekistanu, którzy zamieszkują lub znajdują się poza granicami państwa⁴¹. Samo głosowanie referendalne przeprowadzane jest na podstawie typowych dla współczesnych państw zasad powszechności, równości, bezpośredniości⁴² i tajności. Uczestnictwo obywateli Republiki Uzbekistan w referendum jest dobrowolne i swobodne. Szczególnie silnie ustawodawca uzbecki wyraża konieczność zachowania tajności aktu głosowania w referendum oraz wolności dokonywanego w nim wyboru, stanowiąc, że nikt nie ma prawa wywierać wpływu na obywateli Uzbekistanu w celu przymuszenia ich do uczestniczenia lub nieuczestniczenia w referendum, a także na ich swobodne wyrażanie woli⁴³.

³⁹ Zob. art. 17, ibidem.

⁴⁰ Zob. art. 5 zd. 1, ibidem.

⁴¹ Zob. art. 6, ibidem.

⁴² Ustawodawca uzbecki wyraźnie rozumie przesłankę bezpośredniości jako osobiste oddanie głosu przez uczestnika referendum (por. art. 5 zd. 2, ibidem.). Stąd wykluczone jest oddawanie głosów nie osobiście przez upoważnioną przez siebie osobę. Jednakże uprzedzając późniejsze rozważania, należy zaznaczyć, że osoby mające trudności w samodzielnym wypełnieniu karty do głosowania mogą korzystać z pomocy innych osób. Nie jest to jednak pełnomocnictwo, bowiem odbywa się w obecności wyborców.

⁴³ Osoba, stwarzająca przeszkody w drodze przemocy, oszustwa, groźby lub w inny sposób zakłócająca wykonywanie przez obywateli prawa do uczestniczenia w referendum i prowadzenie agitacji w sprawach referendum, a także osoby urzędowe, członkowie komisji do spraw przeprowadzenia referendum, członkowie grupy inicjatywnej obywateli dokonujący fałszowania dokumentów, świadomie nieprawidłowo liczący głosy, naruszające tajność głosowania lub dopuszczający się innego naruszenia niniejszej ustawy, ponoszą odpowiedzialność w ustanowionym trybie (por. art. 43, ibidem). Zgodnie z art. 146 Kodeksu karnego Uzbekistanu naruszenie tajemnicy głosowania, fałszowanie dokumentów wyborczych lub referendalnych, wnoszenie fikcyjnych zapisów do kart lub list podpisów, świadome nieprawidłowe liczenie głosów, dokonane przy organizacji, przeprowadzeniu wyborów lub referendum przez osobę urzędową, przedstawiciela partii politycznej lub organu samorządu obywateli, członka grupy inicjatywnej lub komisji wyborczej albo referendalnej – podlega grzywnie do dwudziestu pięciu minimalnych rozmiarów wynagrodzenia za pracę lub prac poprawczych do trzech lat, lub aresztu do sześciu miesięcy lub pozbawienia wolności do lat trzech. Zgodnie z art. 147 Kodeksu karnego Uzbekistanu przeszkadzanie w drodze przemocy, groźby, oszustwa lub przekupstwa swobodnemu wykonywaniu przez obywateli prawa wybierania i bycia wybieranym deputowanym lub prezydentem Republiki Uzbekistan, prowadzeniu agitacji przedwyborczej, wykonywaniu przez mężów zaufania kandydatów na deputowanych lub kandydatów na Prezydenta Republiki Uzbekistan ich uprawnień, na równi z przeszkadzaniem w swobodnym uczestniczeniu obywateli w referendum – karze się pracami przymusowymi do trzech lat lub

Nie dopuszcza się także kontroli nad wyrażaniem woli przez obywateli⁴⁴. Obywatele Uzbekistanu, mający prawo do uczestniczenia w referendum, są włączani do spisu głosujących⁴⁵ w tym obwodzie referendalnym, w którym stale lub czasowo zamieszkują w momencie sporządzania spisu uczestników referendum⁴⁶. Każdy obywatel może być włączony tylko do jednego spisu głosujących. Spisy sporządzane są odrębnie dla każdego obwodu referendalnego⁴⁷. Sporządzony spis głosujących podpisywany jest przez przewodniczącego i sekretarza komisji⁴⁸. Spisy głosujących obywateli przedstawia się do publicznego zaznajomienia na dziesięć dni do dnia głosowania, a w obwodach, utworzonych przy przedstawicielstwach Uzbekistanu w innych państwach, w sanatoriach i domach wypoczynkowych, w szpitalach i innych stacjonarnych instytucjach leczniczych, w oddalonych i trudno dostępnych rejonach – na siedem dni do dnia głosowania. Obwodowa komisja do spraw przeprowadzenia informuje obywateli o miejscu i czasie zapoznania się ze spisem. Obywatelom zapewnia się możliwość zapoznania się ze spisem w pomieszczeniu obwodowej komisji do spraw przeprowadzenia referendum⁴⁹. Każdy obywatel Uzbekistanu może zgłosić w obwodowej komisji do spraw przeprowadzenia referendum błąd lub niedokładność w spisie głosujących obywateli. W ciągu dwudziestu czterech godzin obwodowa komisja do spraw przeprowadzenia referendum obowiązana jest sprawdzić wniosek i albo usunąć błąd, albo wydać wnioskodawcy zaświadczenie o umotywowanym odrzuceniu wniosku. Działania i decyzje obwodowej komisji do spraw przeprowadzenia referendum mogą być zaskarżone do komisji do spraw przeprowadzania referendum wyższego stopnia lub do sądu w przewidzianym ustawą trybie⁵⁰.

We wszystkich działaniach dotyczących przygotowania i przeprowadzenia referendum mają prawo być obecni obserwatorzy z partii politycznych, inicjatywnych grup obywateli, przedstawiciele środków masowej informacji, obserwatorzy z innych państw i organizacji międzynarodowych⁵¹. Ustawodawca uzbecki dość precyzyjnie określił prawa i obowiązki

aresztem do sześciu miesięcy albo pozbawieniem wolności do lat pięciu.

⁴⁴ Zob. art. 5 zd. 3 ustawy o referendum Republiki Uzbekistan.

⁴⁵ W spisie ujmuje się nazwisko, imię, otczestwo, datę urodzenia i adres zamieszkania każdego głosującego obywatela.

⁴⁶ Przy czym w ustawie nie określono porządku umieszczania wyborców w spisie, ograniczając się jedynie do stwierdzenia, że „nazwiska głosujących obywateli ukazują się w spisie w porządku, dogodnym dla organizacji głosowania”. Można z tego wnioskować, że najbardziej typowym rozwiązaniem będzie przyjmowanie kolejności alfabetycznej.

⁴⁷ Ustawodawca nałożył w związku ze sporządzaniem przez obwodowe komisje referendalne spisów uczestników referendum pewne obowiązki na lokalne organy władzy rejonów i miast odnoszące się do przekazania komisjom referendalnym danych niezbędnych do sporządzenia spisu. Przewidziano także możliwość włączenia w proces sporządzania spisów uczestników referendum przedstawicieli lokalnej społeczności z inicjatyw samej komisji referendalnej.

⁴⁸ Zob. art. 26 ustawy o referendum Republiki Uzbekistan. Spisy głosujących wojskowych, znajdujących się w jednostkach wojskowych, a także członków rodzin wojskowych i innych obywateli, jeśli zamieszkują oni w rejonach położenia jednostek wojskowych, sporządza się na podstawie danych przedstawionych przez dowódcę jednostki wojskowej. Wojskowych zamieszkujących poza jednostką wojskową włącza się do spisów głosujących obywateli w miejscu zamieszkania na ogólnych zasadach.

⁴⁹ Spisy obywateli w obwodach referendalnych, tworzonych przy przedstawicielstwach Republiki Uzbekistan w innych państwach, sanatoriach i domach wypoczynkowych, w szpitalach i innych stacjonarnych instytucjach leczniczych, sporządza się na podstawie danych przedstawionych przez kierownika wymienionych instytucji (agencji).

⁴⁹ Zob. art. 27, ibidem.

⁵⁰ Zob. art. 28, ibidem.

⁵¹ Uprawnienia obserwatorów muszą być potwierdzone mandatem obserwatora. W przypadku uzbeckich or-

obserwatorów. Obserwatorzy mają prawo: być obecni na posiedzeniach okręgowych i obwodowych komisji do przeprowadzenia referendum; być obecni w obwodzie referendalnym i obserwować przebieg przygotowania pracy, rozmieszczenie i opieczętownienie urn do głosowania, podczas wydawania obywatelom kart do głosowania; być obecni przy liczeniu głosów i sporządzaniu protokołu obwodowej komisji do spraw przeprowadzenia referendum o wynikach głosowania; żądać i otrzymywać potwierdzone przez właściwą komisję do spraw przeprowadzenia referendum kopię protokołu o rezultatach głosowania; powiadamiać o swoich obserwacjach komisję wyższego stopnia do spraw przeprowadzenia referendum, jeśli jest podstawa do uznania, że na referendum dopuszczono się naruszenia niniejszej ustawy. Obserwatorom zabrania się: obecności w kabinie lub pokoju do głosowania; wywierania wpływu na głosujących; rozprowadzania jakichkolwiek agitacyjnych materiałów lub literatury; pytania głosujących, jak oni zagłosowali, udzielania im jakiegokolwiek pomocy przy wypełnianiu karty do głosowania; ingerowania w działalność obwodowej komisji do spraw przeprowadzenia referendum, w tym także przy opieczętownianiu urn do głosowania, ich otwierania, liczenia głosów⁵².

Obywatele Republiki Uzbekistan, organizacje społeczne, organy samorządu obywateli mają prawo bez przeszkód prowadzić agitację za lub przeciw przeprowadzeniu referendum, za lub przeciw projektowi ustawy, obowiązującej ustawy lub innej sprawy, wniesionej na referendum. W celach agitacji w sprawach, wnoszonych na referendum, mogą być wykorzystywane radio, telewizje i inne środki masowej informacji. Zabrania się prowadzenia agitacji, zawierającej oferowanie obywatelom bezpłatnie lub na ulgowych warunkach towarów, usług (z wyłączeniem informacyjnych), a także przekazywania środków pieniężnych. Agitacji w dniu przeprowadzania referendum nie dopuszcza się⁵³. Środki masowej informacji Republiki Uzbekistan przedstawiają przebieg przygotowania i przeprowadzenia referendum⁵⁴.

Wydatki związane z przygotowaniem i przeprowadzeniem referendum, dokonywane są z środków państwowych Republiki Uzbekistan. Zrzeszenia społeczne, przedsiębiorstwa, instytucje, organizacje i obywatele Republiki Uzbekistan mogą dobrowolnie przekazywać swoje środki dla przeprowadzenia referendum. Środki te przyjmowane są przez Centralną Komisję Wyborczą Republiki Uzbekistan dla wykorzystania ich w trakcie przygotowania i przeprowadzenia referendum⁵⁵.

organizacji i grup inicjatywnych obywateli dla otrzymania wymaganego mandatu są one zobowiązane poinformować o swoich obserwatorach odpowiednie komisje okręgowe na nie mniej niż piętnaście dni przed dniem przeprowadzenia referendum. Okręgowa komisja do przeprowadzenia referendum w ciągu pięciu dni po otrzymaniu od zainteresowanych organizacji, grupy inicjatywnej obywateli wydaje dla obserwatora mandat, wzór którego ustanawiany jest przez Centralną Komisję Wyborczą Republiki Uzbekistan. W przypadku obserwatorów z innych państw i organizacji międzynarodowych mandat jest im wydawany bezpośrednio przez Centralną Komisję Wyborczą (por. art. 8 ustawy o referendum Republiki Uzbekistan).

⁵² Zob. art. 9 ustawy o referendum Republiki Uzbekistan.

⁵³ Zob. art. 10, *ibidem*.

⁵⁴ Por. art. 7 zd. 2, *ibidem*.

⁵⁵ Por. art. 42, *ibidem*.

GŁOSOWANIE I OKREŚLENIE REZULTATÓW REFERENDÓW

Głosowanie referendalne przeprowadzane jest w lokalach referendalnych⁵⁶, które muszą być wyposażone w odpowiednią liczbę miejsc zapewniających tajność głosowania, posiadać określone miejsce do wydawania kart do głosowania i ustawione urny referendalne w taki sposób, by każdy uczestnik referendum przy podchodzeniu do urny musiał przejść przez kabinę przystosowaną do tajnego głosowania. W lokalu referendalnym lub bezpośrednio przed nim obwodowa komisja referendalna umieszcza tablicę ze wzorem poprawnego wypełnienia karty do głosowania w referendum tak „za”, jak i „przeciw” pytaniu wnoszonemu na referendum, a jeśli na referendum wnosi się projekt ustawy, to na tablicy umieszcza się także tekst tego projektu. W sytuacji, kiedy projekt ustawy poddawanej pod referendum przewiduje uchylenie obowiązującej ustawy lub wniesienie do niego zmian i uzupełnień, na tablicy umieszcza się tekst obowiązującej ustawy, który proponuje się uchylić, zmienić lub uzupełnić⁵⁷.

Ustawodawca określił, iż głosowanie w dniu referendum odbywa się od godziny szóstej do dwudziestej⁵⁸. O czasie i miejscu głosowania obwodowa komisja referendalna powiadamia obywateli nie później niż na dziesięć dni przed przeprowadzeniem referendum⁵⁹. Otwarcie lokalu referendalnego jest dokonywane przez przewodniczącego komisji w obecności co najmniej dwóch trzecich członków danej komisji obwodowej. W obecności tychże członków przewodniczący dokonuje opieczątowania urn do głosowania, rozdziela między członków karty do głosowania⁶⁰, spisy obywateli, mających prawo do uczestniczenia w referendum i ogłasza rozpoczęcie głosowania. Ogólną liczbę kart do głosowania wnosi się do odrębnego dokumentu⁶¹.

Uczestnik referendum przed otrzymaniem karty do głosowania przedstawia członkowi obwodowej komisji referendalnej dokument potwierdzający tożsamość oraz podpisuje się w spisie uczestników referendum. Po dokonaniu tych czynności jest mu wydawana karta do głosowania⁶². Nazwiska obywateli, którzy z jakichkolwiek przyczyn nie zostali włączeni

⁵⁶ Zapewnienie lokalu do organizacji głosowania referendalnego powierzono władzom lokalnym (tj. chokimatom rejonów i miast). Odpowiedzialność za wyposażenie lokalu i utrzymanie w nim niezbędnego porządku spoczywa na obwodowej komisji referendalnej.

⁵⁷ Zob. art. 31 ustawy o referendum Republiki Uzbekistan.

⁵⁸ Jednakże w przypadku obwodów referendalnych tworzonych w innych państwach, w jednostkach wojskowych, w sanatoriach, domach wypoczynkowych, szpitalach i innych stacjonarnych instytucjach leczniczych, a także w miejscach znajdowania się obywateli, położonych w oddalonych i trudno dostępnych rejonach, obwodowa komisja może ogłosić głosowanie zakończone w każdym czasie, jeśli zagłosowali wszyscy obywatele włączeni do spisu.

⁵⁹ Zob. art. 32 ustawy o referendum Republiki Uzbekistan.

⁶⁰ Obwodowe komisje do spraw przeprowadzenia referendum otrzymują karty od okręgowych komisji nie później niż na trzy dni przed dniem przeprowadzenia referendum. Wydanie i otrzymanie karty do głosowania przewodniczący lub zastępca przewodniczącego lub sekretarz odpowiedniej okręgowej i obwodowej komisji do spraw przeprowadzenia referendum potwierdzają swoimi podpisami. Liczba kart do głosowania w referendum, otrzymanych przez obwodową komisję do spraw przeprowadzenia referendum, nie może przewyższać liczby obywateli włączonych do spisu głosujących więcej niż o pół procenta. W prawym górnym rogu karty do głosowania dwaj członkowie obwodowej komisji w sprawie przeprowadzenia referendum stawiają swoje podpisy, które zostają uwierzytelnione pieczęcią obwodowej komisji do spraw przeprowadzenia referendum. Nieuwierzytelnione karty do głosowania nie uwzględnia się przy podliczaniu głosów (por. art. 30 ustawy o referendum Republiki Uzbekistan).

⁶¹ Zob. art. 33, ibidem.

⁶² Karta do głosowania w referendum zawiera dokładne brzmienie poddawanych pod referendum pytań ze wskazaniem wariantów składanych oświadczeń woli głosującego. Przy wniesieniu pod referendum kilku spraw umieszcza się je na jednej karcie do głosowania, kolejno numeruje się i oddziela się jedne od drugich poziomymi liniami. Alternatywne redakcje jakiegokolwiek artykułu projektu ustawy także kolejno numeruje się i oddziela się jedne od drugich poziomymi liniami.

do spisu, na podstawie dokumentu potwierdzającego tożsamość i miejsce zamieszkania, włączane są do załącznika do spisu uczestników referendum⁶³. Po otrzymaniu karty obywatel, głosując, zamazuje sformułowanie pytania wnoszonego na referendum, jeśli głosuje przeciw, lub nie zamazuje go, jeśli głosuje za. Na prośbę obywatela zepsuta karta do głosowania może być zamieniona na nową. Zepsute karty do głosowania podlegają rejestracji, anulowaniu i przechowywane są oddzielnie. Karta do głosowania wypełniana jest przez uczestnika referendum w wydzielonym miejscu zapewniającym tajność oddania głosu. Ustawodawca zabrania obecności przy wypełnianiu karty do głosowania innych osób⁶⁴. Nie jest to jednakże zakaz bezwzględny, bowiem w przypadku, gdy uczestniczący w referendum obywatel nie ma możliwości samodzielnego wypełnienia karty, może on skorzystać z pomocy innej dowolnie wybranej osoby (z wyjątkiem członków komisji referendalnej i obserwatorów). Wypełniona karta do głosowania wrzucana jest do urny do głosowania⁶⁵.

Oprócz głosowania w lokalu referendalnym ustawodawca przewidział możliwość oddania głosu w referendum poza lokalem obwodowej komisji referendalnej⁶⁶. Ustawodawca przyznał taką możliwość osobom, które ze względu na stan zdrowia lub z innych przyczyn nie mogą przybyć do lokalu referendalnego⁶⁷. W przypadku zaś, gdy obywatel Uzbekistanu w dniu referendum będzie znajdował się poza miejscem swojego zamieszkania, może on zażądać od obwodowej komisji referendalnej właściwej ze względu na swoje miejsce zamieszkania wydania zaświadczenia o prawie do głosowania, które upoważnia go do włączenia do spisu głosujących w dowolnym innym obwodzie referendalnym⁶⁸.

Po ogłoszeniu przez przewodniczącego zakończenia głosowania obwodowa komisja referendalna najpierw przelicza wszystkie niewykorzystane karty do głosowania i wygasza je. Po tym dokonuje się otwarcia urn do głosowania, na przemian, tj. najpierw przenośnych, a później stacjonarnych. Obwodowa komisja referendalna określa ogólną liczbę obywateli, którzy mieli prawo uczestniczenia w referendum, oraz liczbę obywateli, którym wydano

Karta do głosowania musi zawierać wyjaśnienie o sposobie jej wypełniania. Karty drukuje się w języku państwowym, a także decyzją okręgowej komisji do spraw przeprowadzenia referendum w językach, którymi posługuje się większość mieszkańców odpowiedniego okręgu referendalnego (por. art. 29, ibidem).

⁶³ Zob. art. 34, ibidem.

⁶⁴ W przypadku naruszania tajności głosowania lub prób wpływania na sposób głosowania przez obywatela, członek komisji referendalnej jest odsuwany od jej pracy, a obserwator niezwłocznie usuwany z lokalu referendalnego. Decyzję w tej sprawie podejmuje obwodowa komisja referendalna.

⁶⁵ Ustawa wymaga, by urna do głosowania znajdowała się w polu widzenia członków obwodowej komisji referendalnej oraz obserwatorów.

⁶⁶ W takim przypadku obwodowa komisja referendalna poleca swoim członkom zorganizowanie głosowania w miejscu przebywania obywateli za pomocą przenośnej urny. Członkowie obwodowej komisji referendalnej wyjeżdżający na wniosek obywateli, otrzymują do dyspozycji karty w liczbie, odpowiadającej liczbie wniosków. Liczbę wniosków obywateli, a także liczbę wykorzystanych i zwróconych kart do głosowania zaznacza się w odrębnym akcie. Jednocześnie w spisie głosujących obywateli czyni się wzmiankę o tym, że obywatel zagłosował poza lokalem obwodu referendalnego. Po powrocie członków obwodowej komisji wyborczej do pomieszczenia obwodu referendalnego przenośnej urny nie otwiera się do rozpoczęcia liczenia głosów. Organizacja i przeprowadzenie głosowania poza pomieszczeniem obwodu referendalnego musi wykluczać możliwość naruszenia tajności głosowania lub zniekształcenia wyrażenia woli przez obywatela.

⁶⁷ Ujęta w tym przepisie przesłanka „stanu zdrowia” uniemożliwiającego przybycie do lokalu wyborczego jest dość jasna. Odmienne w przypadku „innych przyczyn”; z pewnością jednak muszą to być ważne, zasadne przyczyny, bowiem obwodowa komisja referendalna ma prawo nie uwzględnić prośby obywatela o umożliwienie mu głosowania w miejscu przebywania.

⁶⁸ Zob. art. 35 ustawy o referendum Republiki Uzbekistan.

karty do głosowania. Przeliczenia kart z głosami znajdujących się w urnach dokonują bezpośrednio członkowie obwodowej komisji referendalnej. Na tej podstawie, obwodowa komisja referendalna określa: 1) liczbę obywateli, którzy wzięli udział w głosowaniu; 2) liczbę głosów oddanych za rozwiązaniem sformułowanym w pytaniu wniesionym pod referendum; 3) liczbę głosów oddanych przeciw rozwiązaniu sformułowanemu w pytaniu wniesionemu pod referendum; 4) liczbę kart do głosowania uznanych za nieważne⁶⁹. Wyniki podliczania głosów rozpatrywane są na posiedzeniu obwodowej komisji referendalnej i wnoszone do protokołu. Protokół podpisany jest przez przewodniczącego, zastępcę przewodniczącego, sekretarza oraz pozostałych członków komisji i przesyłany do okręgowej komisji referendalnej⁷⁰.

Na podstawie przekazanych przez obwodowe komisje referendalne protokołów, okręgowa komisja referendalna określa: 1) ogólną liczbę obywateli, którzy byli uprawnieni do głosowania w okręgu referendalnym; 2) liczbę obywateli, którzy otrzymali karty do głosowania; 3) liczbę obywateli, którzy wzięli udział w głosowaniu; 4) liczbę głosów oddanych za rozwiązaniem sformułowanym w pytaniu wniesionym pod referendum; 5) liczbę głosów oddanych przeciw rozwiązaniu sformułowanemu w pytaniu wniesionemu pod referendum; 6) liczbę głosów uznanych za nieważne. Rezultaty te ustanawiane są na posiedzeniu okręgowej komisji referendalnej i wnoszone do protokołu. Protokół podpisany jest przez przewodniczącego, zastępcę przewodniczącego, sekretarza, innych członków komisji i przesyłany do Centralnej Komisji Wyborczej Republiki Uzbekistan⁷¹.

Centralna Komisja Wyborcza na podstawie protokołów okręgowych komisji do przeprowadzania referendum określa: 1) ogólną liczbę głosujących obywateli Republiki Uzbekistan; 2) liczbę obywateli, którzy otrzymali karty do głosowania; 3) liczbę obywateli, którzy wzięli udział w głosowaniu; 4) liczbę głosów oddanych za rozwiązaniem sformułowanym w pytaniu wniesionym pod referendum; 5) liczbę głosów oddanych przeciw rozwiązaniu sformułowanemu w pytaniu wniesionemu pod referendum; 6) liczbę kart do głosowania uznanych za nieważne. Wyniki referendum podsumowywane są na posiedzeniu Centralnej Komisji Wyborczej i wnoszone do protokołu. Protokół podpisany jest przez przewodniczącego, zastępcę przewodniczącego oraz innych członków komisji. Centralna Komisja Wyborcza przyjmuje postanowienie o wynikach referendum. W przypadku, gdy w trakcie głosowania referendalnego miały miejsce naruszenia, które wpłynęły na wynik głosowania, Centralna Komisja Wyborcza uznaje referendum za nieważne w całości lub jedynie w określonych okręgach lub obwodach referendalnych. W przypadku unieważnienia wyników głosowania jedynie w niektórych okręgach lub obwodach referendalnych, rezultaty referendum w takim okręgu/obwodzie wyłącza się z ogólnych wyników referendum, pod warunkiem że bez nich referendum w całości może być uznane za wiążące. Unieważnienie przez Centralną Komisję Wyborczą wyników referendum podlega kontroli sądowej w drodze skargi złożonej do Sądu Najwyższego Uzbekistanu w ciągu dziesięciu dni od dnia opublikowania wyników referendum.

⁶⁹ W razie powstania różnic odnośnie do ważności kart do głosowania sprawa rozstrzygana jest przez obwodową komisję do spraw przeprowadzenia referendum w drodze głosowania. W razie przyjęcia decyzji o uznaniu karty do głosowania za nieważną, obwodowa komisja wskazuje na jej odwrotnej stronie przyczynę nieważności. Taki zapis poświadcza się podpisami nie mniej niż trzech członków obwodowej komisji do spraw przeprowadzenia referendum.

⁷⁰ Zob. art. 36 ustawy o referendum Republiki Uzbekistan.

⁷¹ Zob. art. 37, ibidem.

SKUTKI ROZSTRZYGNIĘCIA REFERENDALNEGO

Decyzję uznaje się za przyjętą na referendum, jeśli została poparta przez ponad połowę obywateli biorących udział w głosowaniu. Jednakże w przypadku, gdy w referendum wzięła udział mniej niż połowa obywateli ujętych w spisach uczestników referendum, rozstrzygnięcie referendalne jest uznawane przez Centralną Komisję Wyborczą za niewiążące. W takim przypadku głosowanie referendalne ma jedynie postać referendum konsultacyjnego, a jego wynik posiada znaczenie jedynie polityczne, nie zaś prawne⁷². Centralna Komisja Wyborcza nie później niż dziesięć dni po przeprowadzeniu referendum publikuje przyjętą na referendum decyzję⁷³. Przyjęta na referendum decyzja wchodzi w życie z dniem jej oficjalnego opublikowania przez Centralną Komisję Wyborczą, jeśli inaczej nie wynika z decyzji, przyjętej na referendum⁷⁴. Decyzje, przyjęte na referendum, mają moc obowiązującą na całym terytorium Uzbekistanu i nie wymagają jakiegokolwiek potwierdzenia aktami władzy państwowej. Ustawy i inne akty normatywne Republiki Uzbekistan podlegają dostosowaniu do zgodności z decyzją referendalną. W razie przyjęcia na referendum decyzji wymagającej zmiany niektórych norm Konstytucji Uzbekistanu, przeprowadza się to w zgodzie z decyzją referendalną⁷⁵.

ZAKOŃCZENIE

Ustrojodawca uzbecki w sposób typowy dla współczesnych państw przewidział dwie postaci sprawowania władzy przez naród w sposób bezpośredni, jak i pośredni (poprzez organy przedstawicielskie). Wśród instytucji demokracji bezpośredniej najważniejsze miejsce zajmuje referendum. Mechanizm referendalny daje bowiem obywatelom możliwość bezpośredniego decydowania o sprawach państwowych. Uprawnienie do zarządzenia referendum posiada zarówno prezydent Uzbekistanu, jak też parlament – Olij Mazlis Uzbekistanu. W ten sposób referendum może stanowić także sposób rozstrzygania sporów między parlamentem a głową państwa. Wśród podmiotów uprawnionych do występowania z inicjatywą zarządzenia referendum wymienieni zostali także obywatele. Ustawodawca dokładnie określił wymogi wobec inicjatywy obywatelskiej w tej sprawie. Przy czym należy je uznać za dość wysokie, biorąc pod uwagę, że ostateczną decyzję w tej sprawie podejmuje Olij Mazlis. Odnośnie do przedmiotu referendum – może być ono referendum konstytucyjnym, jak i ustawodawczym. Prawodawca uzbecki przewidział możliwość uchwalania ustaw w trybie referendalnym. Ze względu na obowiązkowość przeprowadzenia głosowania referendalnego w każdym wypadku jest ono opcją fakultatywną. Mogą być w nim podejmowane także inne decyzje, np. odnośnie do kierunków zmian ustrojowych. Szczegółowy zakres referendum ustawodawca zdefiniował w sposób negatywny, tj. poprzez wyliczenie spraw, które nie mogą być przedmiotem referendum. Katalog wyłączeń jest dość typowy. W żadnym wypadku ustrojodawca nie przewidział obowiązku przeprowadzenia głosowania referendalnego. Stąd uzbeckie referendum nie stanowi instytucji stabilizującej podstawowe zasady ustrojowe. Ustawodawca uzbecki dla uznania referendum za wiążące

⁷² Zob. art. 38, ibidem.

⁷³ Zob. art. 39, ibidem.

⁷⁴ Por. art. 40, ibidem.

⁷⁵ Zob. art. 41, ibidem.

wymaga wzięcia udziału ponad połowy uprawnionych. W innym przypadku referendum ma charakter konsultacyjny. W przypadku, gdy rozstrzygnięcie referendalne jest wiążące, ustawodawca uzbecki nadaje mu najwyższą moc prawną. W przypadku, gdy jego realizacja wymaga zmiany konstytucji, nakazuje on dokonać takich zmian. Zmiana decyzji referendalnej może nastąpić tylko w tym samym trybie. Należy jednak zauważyć, że instytucja referendum w Uzbekistanie po 1991 roku nie ma znaczącej praktyki. Tylko dwukrotnie (1995, 2002) odbyło się tam referendum z inicjatywy głowy państwa. Głównym celem tych głosowań było przedłużenie sprawowania władzy przez Islama Karimowa jako prezydenta Uzbekistanu. Stąd instytucja ta nie posiada istotnego znaczenia w procesie przemian demokratycznych zachodzących w Uzbekistanie. Bez wątpienia jednak częstsze sięganie po instytucję referendum pozwalałoby lepiej legitymizować zachodzące przemiany.

Bibliografia

- Конституция Республики Узбекистан от 8 декабря 1992 г., http://www.lex.uz/Pages/GetAct.aspx?lact_id=35869 [dostęp: 15.08.2014].
- Закон Республики Узбекистан «О референдуме Республики Узбекистан», http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=82205 [dostęp: 15.08.2014].
- Закон Республики Узбекистан „О Центральной избирательной комиссии Республики Узбекистан”, http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=9012 [dostęp: 15.08.2014].
- Закон Республики Узбекистан «О регламенте Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан», http://www.lex.uz/Pages/GetAct.aspx?lact_id=40283 [dostęp: 15.08.2014].
- Регламент Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан, http://www.lex.uz/Pages/GetAct.aspx?lact_id=1160434#1164623 [dostęp: 15.08.2014].
- Закон Республики Узбекистан „О регламенте Сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан”, http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=60217 [dostęp: 15.08.2014].
- Регламент Сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан, http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=1161155 [dostęp: 15.08.2014].
- Уголовный кодекс Республики Узбекистан, http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=111457 [dostęp: 15.08.2014].
- Grabowska S., *Formy demokracji bezpośredniej w wybranych państwach europejskich*, Rzeszów 2009.
- Kuciński J., *Z zagadnień współczesnej demokracji politycznej*, Warszawa 2005.
- Kuciński J., *Demokracja bezpośrednia i jej formy – zagadnienia prawno-polityczne*, „Cogitatus” 2002, nr 1.
- Uzbięło P., *Demokracja partycypacyjna*, Gdańsk 2009.

Streszczenie: Przedmiotem artykułu jest referendum Republiki Uzbekistan będące ogólnonarodowym głosowaniem obywateli nad najważniejszymi sprawami życia społecznego i państwowego w celu przyjęcia ustaw Republiki Uzbekistan i innych decyzji. Decyzje przyjęte w referendum mają wyższą moc prawną i mogą być zmienione lub uzupełnione jedynie w drodze referendum. Referendum na równi z wyborami jest sposobem bezpośredniego wyrażenia woli narodu. Referendum odbywa się na całym obszarze Uzbekistanu. Prawną podstawę instytucji referendum tworzy przede wszystkim Konstytucja Republiki Uzbekistan i ustawa „O referendum Republiki Uzbekistan”. Prawo

uczestniczenia w referendum stanowi jeden ze sposobów bezpośredniego uczestniczenia obywateli Uzbekistanu w sprawowaniu władzy.

Słowa kluczowe: Uzbekistan, referendum, demokracja bezpośrednia, Azja Środkowa, społeczeństwo obywatelskie

INSTITUTION REFERENDUM IN UZBEKISTAN

Summary: Subject of the article is a referendum of the Republic of Uzbekistan which is a nationwide vote of citizens over the most important issues of society and the state to adopt laws of the Republic of Uzbekistan and other decisions. Decisions adopted in a referendum, have a higher legal force and may be amended or supplemented only by referendum. Referendum on par with the elections is a way to direct expression of the will of the people. The referendum takes place throughout the Uzbekistan. The legal basis for the institution of the referendum produces primarily the Constitution of the Republic of Uzbekistan and the Law "On the Referendum of the Republic of Uzbekistan". The right to participate in the referendum is one of the ways of direct participation of citizens of Uzbekistan in deciding matters of society and the state.

Key words: Uzbekistan, referendum, direct democracy, Central Asia, civil society